

propadli manjši kmečki mlini. Žage so nastajale predvsem ob večjih potokih in na prometnih točkah v bližini naselij z lesno trgovino ali lesno predelovalno industrijo ter v zaledju bogatih gozdov. Kasnejši industrijski predelavi lesa pa se niso mogle zoperstaviti. Medtem ko je bilo propadanje mlinov najhitreje po zadnji vojni, je bilo sedem desetih žag opuščenih že pred njo. Danes obratuje v bližnjem zaledju Barja vsaj občasno še sedem mlinov in osem žag. Zgradbe nekdanjih obratov na vodni pogon, ki še stoje, so običajno dobile novo funkcijo.

Še posebej zanimiva je študija, v kateri K a r e l N a t e k celovito obravnava sušo v Sloveniji leta 1983 in njene posledice (55 str., 12 tabel, 8 slik med besedilom). Njene nevarnosti se pri nas premalo zavedamo. Tudi zakonodaja in znanost ji doslej nista posvečali posebne pozornosti.

Ker enotne definicije suše ni, jo Natek opredeljuje kot »tolikšno negativno odstopanje od normalne množine in razporeditve padavin, da le te ne zadoščajo za uspevanje naravnega in kulturnega rastja ter za normalni potek površinskega in podzemeljskega otekanja vode, kar povzroča motnje v delovanju človeške družbe in s tem določeno škodo«. Avtor je sušo označil s pomočjo povprečnih letnih množin padavin, njihove letne in mesečne variabilnosti, ter mesečne razporeditve, z zaporedjem in trajanjem vremenskih situacij ter s pomočjo sušnih obdobj in s posrednimi ter neposrednimi posledicami suše.

Leto 1983 je bilo v meteorološkem pogledu za večji del Evrope izjemno. Nad našimi kraji so prevladovala dolga obdobja z anticiklonalnim tipom vremena. Majhni količini padavin in dolgotrajnim sušnim obdobjem so se pridružile še nadpovprečno visoke temperature in velika vetrovnost. Dokončno so sušo prekinile šele izdatne padavine ob koncu leta. Avtor opredeljuje sušo 1983 kot štiridesetletno. Njene posledice so bile zato številne. Odrazile so se v dolgotrajnih obdobjih nizkih voda in v krčenju snežišč. Največjo škodo pa je utrpelo kmetijstvo (za 20% nižji pridelek). Kljub manjši proizvodnji električne energije pa večjih redukcij v Sloveniji ni bilo. Precej stroškov in težav je bilo pri oskrbi s pitno vodo. Ko bi se zavedali nevarnosti suše in ustrezno ravnali, bi se vsaj tem težavam lahko izognili, nekatere učinke pa bi lahko vsaj omilili.

Dosedanja preučevanja Inštituta Antona Melika kažejo, da siloviti vetrovi na Slovenskem niso redki, saj povzročajo precej škode. Nastopajo predvsem pozimi, poleti pa lahko spremljajo huda neurja. M. Š i f r e r in M. O r o ž e n - A d a m i č poročata o geografskih značilnostih in posledicah viharja, ki je med 9. in 11. februarjem prizadel del Gorenjske in Posočja (33 str., 24 slik, 3 tabele in 1 karta med besedilom). Gibanje zraka je spodbudilo polje visokega zračnega pritiska severno od Alp in globok ciklon južno od njih. Največ škode so vetrovi povzročili pod prevali in ob ustju alpskih dolin, ki so usmerjali zračne tokove v prizemni plasti. Vihar je močno prizadel zlasti starejša drevesa in iglavce, podiral je kozolce, poškodoval električno in telefonsko omrežje, odkrival strehe. Značilno je, da so starejše zgradbe v strnjениh agrarnih naseljih vihar bolj prestale od sodobnih stavb z lahkimi in enostavno zasnovanimi ostrejši. Po prvih ocenah je škoda znašala skoraj tri milijarde dinarjev.

Marjan Bat

Atlas Slovenije, Geodetski zavod SR Slovenije in Mladinska knjiga, vodil in uredil Vili Kos, Ljubljana 1985, str. 366

Naslov nas pravzaprav ne sme zapeljati, ker ne gre za zbirko raznovrstnih kart, kakor je običajno pri atlasih, temveč za istovrstne karte, ki pa so zato v precej podrobnem merilu, namreč 1 : 50000. Pravzaprav so v največjem, v katerem so pri

nas geografske karte še v prosti prodaji. Hkrati pa je število takih kart tolikšno, da atlas ni preobsežen, saj bi npr. s kartami v naslednjem večjem merilu (1 : 25 000) dobili kar štirikrat obsežnejši atlas, čeprav je že sedanjí precej zajeten. Slej ko prej pa gre za topografske karte in topografski atlas, kar bi pri ponatisu kazalo upoštevati in naslov ustrezno dopolniti. Še posebno, ker je za tisk pripravljen Atlas Slovenije v pravem pomenu besede (v organizaciji Inštituta za geografijo univerze E. Kardelja v Ljubljani).

Tudi naslednja pripomba se nanaša na naslov, tokrat na njegov drugi del. Atlas namreč ne prikazuje vse Slovenije. Segi sicer preko republiških meja, vsega narodnostnega ozemlja pa vseeno ne vključuje, saj pogrešamo zlasti Porabje in zahodni del Beneške Slovenije pa tudi Koroška in Goriška nista celotni. Obseg atlasa se zato ne nanaša ne na republiško in ne narodnostno ozemlje, temveč na nekaj vmesnega. O njegovem obsegu so očitno odločali tehnični razlogi, bržkone obseg robnih kart (listov). Vseeno bi kazalo naslov atlasa dopolniti (Atlas SR Slovenije). Še bolj pa bi bilo, ko bi ta v naslednji izdaji zajel še preostalo narodnostno ozemlje in bi vsebinsko ustrežal sedanjemu naslovu.

Naslednje osnovna poteza atlasa, ki jo kaže posebej omeniti, je razkosen prikaz Slovenije. Posamezni listi topografskih kart, kakor jih za to merilo poznamo (za SR Slovenijo jih je nekaj čez petdeset), so v atlasu razrezani tako, da so na posameznih straneh prikazani po četrтинah. Tako razdrobljena podoba Slovenije je sicer nekoliko omiljena, ker je po dve strani atlasa mogoče gledati hkrati, vendar je večina takih polovičnih kart odtisnjena s presledkom v sredini; vseeno pa jih je mogoče šteti za celote. Zato avtorji ne govorijo o 218 kartah na prav toliko straneh, temveč le o 109 kartah na dvojnih straneh. Tak prikaz topografskih kart izbranega merila, ki je obenem odločal o formatu in obsegu atlasa, se je izkazal še za sprejemljivega, čeprav je na vsaki strani prikazanega le okoli 132 km² ozemlja. Razdrobljenost prikaza je omiljena tudi z vrstično razporeditvijo kart, kar na začetku atlasa nazorno ponazarja posebna preglednica, ki njegovo uporabo močno olajša. Škoda le, da na njej ni prikazana še povezava s kartami drugih meril (1 : 5 000, 1 : 25 000, 1 : 100 000). V vodoravnih vrstah nanizanim kartam seveda lažje sledimo v smeri vzhod—zahod, kakor v smeri jug—sever, vendar nam številke na njihovem spodnjem in zgornjem robu tudi iskanje kart v meridianski smeri precej olajšajo. Na ta način razvrščena zbirka številnih kartnih odsekov je tudi v knjižni obliki še kar pregledna. Atlasu vseeno ne kaže jemati s seboj na pot, saj je pripravljenši za uporabo doma. Temu je pravzaprav tudi namenjen, saj je zasnovan kot družinski atlas in s tega vidika je treba njegovo vsebino tudi presoati.

Pri tem naj takoj podčrtamo, da atlas še zdaleč ni le enostaven razrez običajnih topografskih kart pa tudi ne zbirka prirejenih občinskih kart. Kakor beremo v poglavju, ki pojasnjuje nastanek atlasa (za njegovo razumevanje je poglavje zelo koristno), so občinske karte njegovo izdajo sicer spodbudile, dejansko pa se je atlas naslonil na našo najbolj nadrobno karto, ki je za vso Slovenijo nastala po zadnji vojni docela na novo. Gre za osnovno državno karto (ODK) v merilu 1 : 5 000 (za gorski svet 1 : 10 000), pravzaprav za temeljni topografski načrt (TTN), kakor ga v zadnjem času označujemo. Ker so posamezni listi TTN nastajali dalj časa, so osnovo atlasa s pomočjo aerofotogrametričnih posnetkov za vso Slovenijo dopolnili še leta 1980 in 1981. Atlas ponazarja torej stanje izpred nekaj let, pomeni torej najnovejši prikaz SR Slovenije.

Vsebinsko najpomembnejši sta seveda zasnova in priredba v atlasu objavljenege kartografskega gradiva. Moremo reči, da je oboje tehnično in vsebinsko lepo uspelo. Zaradi skladnih in umirjenih barv so karte že na oko prijetne, kar velja tudi za znake. Visokogorski svet je sicer morda malce preveč rdečkast, vendar je to prejšnja stvar okusa, kakor česa drugega. V celoti so karte tehnično skrbno izdelane, zato so

privlačne in tudi subtilne. Oceniti jih moremo za zelo solidne.

Temu ustrezna je tudi njihova vsebinska izpeljava. Predvsem je pomembno, da karte niso prenatrpane, saj so pregledne in prav nič utrujajoče, a tudi preveč prazne. Posamezni elementi so sicer različno posplošeni, a glede na merilo nikjer na škodo natančnosti, prej nasprotno. Bistveno vsebino kart prikazujejo trije naravni elementi (relief, vode, gozd) in trije antropogeni (naselja, prometno omrežje, geografska imena).

Relief je prikazan z 20-metrskimi izohipsami in preciziran z izborom višinskih točk ter specifiziran z nekaterimi znaki, med katerimi velja omeniti »vrtačasto zemljišče«, kar za Slovenijo, čeprav v posplošeni obliki, nikakor ni brez pomena. K večji izraznosti reliefa pripomore še enostranska osenčenost strmin, kar pa ima, kot vemo, poleg dobrih tudi slabe strani. — Vodovje je z omrežjem tekočih in stoječih voda prikazano precej popolno, ni pa izvirov, tudi večjih ne. — Od vegetacije nam umirjena zelena barva prikazuje razširjenost gozdnih površin, ne pa tudi kulturnih. Cestno omrežje ni razčlenjeno po tehnični razdelitvi, temveč po upravni, kar je pravzaprav razumljivo. Praktično usmerjena naj bi bila razčlenitev drobne prometne mreže (kolovozi). — Naselja so prikazana tako, da je poleg oblike (s poenostavljenimi tlorisi) prikazana z razčlenjenimi napisi tudi njihova velikost (pravzaprav število prebivalstva) in sicer s petimi kategorijami, vendar pa naselja z več kot 1000 prebivalci niso razčlenjena. — Pri sestavljanju kart so geografska imena posebno poglavje. Ne gre le za imena naselij in njihovih delov, temveč tudi za reliefna, vodna, ledinska in druga. Reči moremo, da je imenski inventar naših povojnih kart vse bolj izpopolnjen, saj je zanj čedalje več zanesljivih virov (Krajevni leksikon Slovenije, dve karti geografskih imen za zamejsko Slovenijo itd.). Tudi v atlasu je imenoslovni del skrbno sestavljen. To seveda ne pomeni, da smo z izborom in pisavo geografskih imen v njem povsem zadovoljni, toda dosežek je očit. Če izvzamemo posameznosti, v atlasu še najbolj pogrešamo vrsto pokrajinskih imen.

Glede kart še naslednja pripomba. Menimo, da bi precej pridobile na uporabnosti z vrisanimi občinskimi mejami, če že ne z mejami krajevnih skupnosti. Na posebnih kartah pa bi bila dobrodošla tudi prikaza geografske in planske regionalizacije Slovenije, saj njune pokrajinske oznake javna občila pogosto uporabljajo, obseg regij pa je premalo znan.

Vsebina atlasa pa s kartografskim gradivom še ni izčrpana. Dobro petino celotnega obsega zavzema besedni del, dopolnjen s 180 barvnimi fotografijami, med katerimi je več celostranskih posnetkov iz zraka, ki niso le impresivni, temveč tudi na moč instruktivni, tako da bi si jih želeli še veliko več, morda kar v posebni publikaciji. S prijetnim besedilom zarisane oznake pokrajin so smotrno dopolnilo kart, zasnovane pa so predvsem z vidika njenih naravnih in kulturnih znamenitosti, kar je glede na to, da jih je sestavil biolog z Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine (Stane Peterlin s sodelovanjem Davorina Vuge), tudi razumljivo.

Atlas se zaključuje z obsežnim imenskim kazalom, ki vsebuje okoli 50 000 imen, kar je že samo po sebi dragoceno, predvsem pa pripomore k večji uporabnosti atlasa — kart in besedila.

Z Atlasom Slovenije smo dobili dragoceno delo, ki ni pomembno le kartografsko in ožje strokovno, temveč tudi širše kulturno. Še posebno pomembno je za geografje, bodisi za izobraževalne ali druge namene. Poleg številnih sodelavcev, ki so za tako delo potrebni, ima zanj nedvomno največ zaslug Vili Kos, vodja kartografskega oddelka Geodetskega zavoda SR Slovenije, ki mu želimo še veliko podobnih podvigo, nemara tudi s širšim krogom sodelavcev, atlasu pa želimo še veliko ponatisov.

Pri tako obsežnem delu, kakor je atlas, je razumljivo, da se drobnim spodrslijem ni mogoče docela izogniti. Njegovi sestavljalci se tega dobro zavedajo, zato kar

dvakrat omenjajo željo, da bi s pomočjo bralcev drobne pomanjkljivosti odpravili. Čeprav ni namen, da bi nanje na tem mestu sistematično opozorili, naj vseeno omenimo tiste, na katere smo naleteli mimogrede.

N a k a r t a h predvsem pogrešamo, da znaki za naselja ne razlikujejo med živimi in opuščenimi zaselki oziroma samotnimi kmetijami pa tudi ne med stanovaljskimi hišami in gospodarskimi poslopji (kozolci, seniki, planinami). — Marsikatero pokrajinsko ime manjka, npr. Spodnja Savinjska dolina, drugod so napisi preveč stisnjeni, npr. Vipavska dolina, ali pa oznake niso najustreznejše, npr. Kobansko za Kozjak ali Košenjak, Pivška kotlina za Pivko. Ponekod je neustrezna pisava, npr. Goriška brda namesto Goriška Brda, Moravske toplice namesto Moravske Toplice, drugod je neustrezna pisava drugih imen, npr. Timava za Timav, Temenica za Prečno (od Luknje navzdol), obmejna Idrijca namesto Idrija, Pasica (voda) namesto Cerenščica, Terme Čatež namesto Čateške Toplice, cigansko naselje Hudorovac, Brajdič itd. namesto romsko naselje. Tu in tam pogrešamo nekatere oznake, npr. za HE Dravograd, HE Vuzenica, premogovnik Trbovlje, označen pa je premogovnik pri Kočevju, čeprav je opuščen.

V t e k s t u je Krupica namesto Krupa, Murica namesto Ščavnica (pri Ljutomeru), ponekod so imena pisana z malo začetnico namesto z veliko (Goriška brda, celjska kotlina, Čateške toplice) ali obratno (Kraška Ljubljana, Pivški Krak, Bela Krajina). Ponekod so oznake dvoumne, npr. Slovenska Istra in Obala (kar je eno in isto), Bela krajina in Kolpska dolina (prav tako); Kozjansko naj bi se raztezalo med Voglajno in Sotlo, kar je preobsežno. Med tekstom in kartami je ponekod neskladje, npr. Košenjak in Kobansko, Pasice in Pasjice, predvsem pa tekst uporablja vrsto pokrajinskih imen, ki jih na kartah ni.

V l e g e n d i na koncu atlasa kaže zamenjati »širši vodotok« za reko in »ožji vodotok« za potok, »občasno površinsko vodo« za poplavni svet ali poplavišče in »merilec« za merilnik.

Vsi nakazani primeri so drobni in osnovne vrednosti atlasa prav nič ne zmanjšujejo. Omenjamo jih le zato, ker utegnejo koristiti pri izpopolnjevanju druge, še bolj dognane izdaje.

Darko Radinja

Franjo Baš: Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju. Izbrani etnološki spisi. Izdala Slovenska matica, Ljubljana 1984, 386 strani.

Pokojni prof. F. Baš, soustanovitelj Geografskega društva Slovenije in soutemeljitelj njegovega glasila — Geografskega vestnika, je bil vsestranska osebnost. Njegove študije segajo na različna področja temeljnih nacionalnih znanosti. Med drugim ga uvrščajo tudi med utemeljitelje tiste smeri v slovenski etnologiji, ki se je oblikovala iz geografskih in zgodovinskih podlag ter se je usmerila predvsem v preučevanje materialne kulture podeželja (razvoj in namembnost stavb, agrarnega in neagrarnega gospodarstva). S tega področja je obilo temeljnih spoznanj, ki pomagajo tudi geografu osvetliti prenekatero razvojno in sodasno funkcijsko značilnost našega podeželja v preteklosti in sedanjosti. Zato iščemo v Baševih razpravah, med drugim tudi v njegovih etnoloških spisih, tista osnovna spoznanja, ki na podlagi vzročno-posledične členitve pa z razvojnega, funkcijskega in kompleksnega vidika pojasnjujejo posamezne pokrajinske sestavine, njihovo socialno, tehnološko-proizvodno in gospodarsko namembnost in veljavo.

Iz številnih Baševih etnoloških spisov, ki obsegajo nad 130 bibliografskih enot in so bili objavljeni v več kot štiridesetih različnih knjigah, zbornikih, revijah, časni-